

HENRIKO NAGIO DIALOGAI SU LIETUVIŲ EGZODO POETŲ NUŽEMINTŲJŲ GENERACIJA

MANFREDAS ŽVIRGŽDAS

ISSN 1392-0588 (spausdintas)

ISSN 2335-8769 (internetinis)

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

<https://doi.org/10.7220/2335-8769.69.9>

2018. 69

SANTRAUKA. Žemininkų kartos Kanadoje gyvenęs lietuvių poetas Henrikas Nagys buvo polemiška asmenybė. Iki pat septinto dešimtmečio jis aktyviai dalyvavo liberalių diasporos intelektualų suvažiavimuose, supažindino jaunąją auditoriją su Vakarų modernizmo ir egzistencializmo estetika, kartu pabrėždamas lingvocentrinio patriotizmo svarbą, poeto atsakomybę prieš tautą ir istoriją. Nagio sesuo Liūnė Sutema ir jo draugas Algimantas Mackus priklausė vėlesnei lietuvių išeivių kartai, kuri tiesiogiai susidūrė su tapatybės krize, pirmenybę teikė individualios išraiškos laisvei, o ne kolektyvinėms solidarumo deklaracijoms. „Nužemintųjų generacija“ išsiskyrė dėmesiu kalbos mitologinei dimensijai, folkloriniais motyvais, pesimistiniu požiūriu į diasporos ateitį, istorijos pertrūkio, atominės katastrofos nuojautomis. Nagiui buvo svarbios konservatyviosios kultūros strategijos – atminties žadinimas, bendruomenės intelektualinė mobilizacija, literatūrinių herojų kanonizacija.

RAKTAŽODŽIAI: egzodas, žemininkai, kartų konfliktas, poezija, patriotizmas, egzistencializmas, solidarumas.

Vertinant iš jau susiklosčiusios istorinės perspektyvos, lietuvių pokarinio egzodo rašytojų bendruomenė – diskusinės įtampos laukas, kuriame susidūrė paveldėta prieškarinė neoromantinė tradicija ir pokarinis, postkatastrofinis modernizmas. Šiame lauke dažnai linksnuota generacijos kategorija, supaprastinant idėjinį konfliktą iki banalaus skirtingų kartų susidūrimo. Svetimkalbėje aplinkoje brendę literatai kiekvienas savaip išgyveno savo kultūrinės tapatybės dvilypumą, traumas, komunikacijos problemas ir susvetimėjimą, o kritikų jiems taikytos „neornamentuotos kalbos generacijos“, „egzodo augintinių“, „nužemintųjų“ kolektyvinės etiketės šiandien neretai vertinamos skeptiškai, deklaratyvios metaforos, įkvėptos šios kartos legendine figūra tapusio Algimanto Mackaus poezijos, o teoriškai apibendrintos Vytauto Kavolio sociologinėse studijose¹. Atrodo, kad dialogo pastangų

¹ Kitiškai dėl tokių apibendrinimų pasisakė žemininkas Kazys Bradūnas, siūlęs neutralesnį, menkinamojo atspalvio neturintį „bežemių“ terminą, ryškinęs poetikos bendrybes, o ne skirtumus: Bradūnas K. Bežemių ir generacijų klausimu. *Kertinė paraštė: kritikos ir kultūrinės publicistikos rinktinė*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2017, 60–65.

tarp žemininkų ir nužemintųjų generacijų buvo daugiau nei tarp prieškariu iškilusios neoromantikų kartos ir tų, kurie pripažinimo sulaukė egzodo sąlygomis.

Poetai žemininkai patys jautė būtinybę apibrėžti savo vietą literatūros istorijoje. Jie siekė savo kartos pasaulėžiūrą pagrįsti filosofškai, iš esmės tapatindami ją su egzistencializmu – todėl buvo reikalingas išsamus Juozo Girniaus įvadas *Žemės* antologijai (1951). Žemininkai pretendavo literatūros istorijoje būti įrašyti kaip pirmoji karta, susirūpinusi metafizine žmogaus likimo problema. Henrikas Nagys, jaunimo auditorijai pristatydamas savo draugų, *Žemės* antologijos dalyvių poeziją, apibendrino pamatinį konfliktą, kuris toks archajiškas, kad nuveda skaitytoją iki mitinių archetipų: visų šios kartos poetų vaikystės motyvas esą išreiškia prarasto rojaus atminimą ir nuolatinę kovą su pasaulį užgriuvusia naktimi, o gimtosios žemės praradimas – tiesiog egzistencinė katastrofa, „žmogiškojo išiprasminimo galimybės egzekucija“².

PATRIOTIZMO LAISVĖ IR PRIEVOLĖ

Organiškojo patriotizmo, tiesiogiai susijusio su žeme, išsakinijimo tautoje ir gamtovaizdyje mitas, kurį Nagys siejo su egzodo poetų karta, iš tikro yra (neutraliai vertinamo) nacionalistinio diskurso pirmapradė universalija: „[s]olidarumas, kurio trokšta nacionalistas, paremtas žemės nuosavybe: ne kokios nors, bet istorinės žemės, žemės, regėjusios tautos genijaus suklestėjimą“³. Nostalgiški eilėraščiai apie prarastą intymų vaikystės rojų žadina bendruomenės patriotinius jausmus, nes kreipiasi į kiekvieno asmeninę patirtį, leidžia susieti tėvynės ir valstybės likimą su individualia trauma. Nagio požiūris į savo amžininkus evoliucionavo, ir brandžiam amžiuje jis jau teigė, kad žemininkai esą neturi jokio bendro vardiklio, išskyrus autentiškumo imperatyvą: „kiekvienas poetas visuomet turi savo teritoriją, kiekvienas tikras poetas turi savo žemę, turi savo dangų, turi savo žmones“⁴. Jam ypač norėjosi pabrėžti, kad tarp žemininkų nebuvo vieno išskirtinio lyderio, „jokio literatūrinio įforminimo, braižo ir stiliaus pirmojo smuiko“⁵; Nagys su amžiumi jautė vis didesnę nuoskaudą, kad nėra pakankamai įvertintas kaip modernistinio stiliaus, ekspresionistinės poetikos pradininkas, ginčijosi su egzistencialistinės poezijos komentaris, kuriuos

² Nagys H. Prarasto rojaus atsiminimas ir kova su naktim (mąstymai apie naujausią lietuvių poeziją). *Mintys ir darbai. Trečioji metinė Santaros knyga 1956–1957*. Čikaga: Lietuvių Studentų Santara, 1957, 16.

³ Smith A. D. *Nacionalizmas XX amžiuje*. Vilnius: Pradai / ALK, 1994, 11.

⁴ Henrikas Nagys: Kodėl mes čia esam?... [interviu su L. Jakimavičiumi]. *Sietynas*, nr. 10, 1991, 176.

⁵ Nagys H. Mes vieni kitus stiprinome [interviu su R. Pakalniškiu]. *Poezijos kryžkelės: Dialogai apie dvi poezijos šakas Lietuvoje ir išvijoje*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1994, 162.

Metmenyse skelbė literatūrinio proceso gaires apibendrinę santariečiai – Rimvydas Šilbajoris, Vytautas Kavolis, Ilona Gražytė-Maziliauskienė ir kt.

Jaunesnę, po žemininkų atėjusių poetų kartą su gimtąja tradicija tebesiejo archetipinės jungtys, nors kultūrinei veiklai buvo reikalinga papildomais argumentais sustiprinta motyvacija. Anot Algimanto Mackaus, „[g]imtoji žemė jiems [praeities klasikams, pavyzdžiui, Kudirkai – M. Ž.] buvo realybė, mums ji yra, Antano Škėmos Živilės žodžiais, svajonė, o kovoti dėl svajonės mūsų laikų žmonės nebemoka“⁶. Nuolatinė patriotizmo „prievolė“ ir ritualizuota nostalgija daugeliui jų atrodė atgrasi, priminė apie gresiančią vertybių infliaciją, žadino maišto nuotaikas. Anot Liūnės Sutemos, „[p]erdėtas atsakomybės pajautimas, perdėtai išpuoselėtas ilgėsvis viskam, kas ‚sava‘, susmulkina iki koktaus kraštutinumo aną laisvą žodį, laisvą apsisprendimą ir nepaniekintą žmogų, prieš kurių išprievartavimą ir sunaikinimą protestuodami išėjo egzilėn ne tik lietuviai rašytojai, bet ir didelė jų tautos dalis“⁷. Protestuojama prieš veidmainystę ir moralinę korupciją, atpažįstamą propagandinuose diasporos laikraščių vedamuosiuose, ginama rašytojo teisė šokiruoti, jo estetinė laisvė ir universalūs, globalūs (ne vien tautiniai) rūpesčiai; priešinamasi bet kokiam totalitarizmui, o po Mackaus mirties imama kratytis ir bet kokio deklaratyvaus kolektyvizmo, pradeda dominuoti poetinio dienoraščio, lyrinės išpažinties žanrai.

Kavolis „nužemintųjų generacijos“ bruožus apibendrina akcentuodamas priešpriešą žemininkų organiškajam patriotizmui. Mackus radikalai skiriasi nuo Kazio Bradūno, suvokiančio žemę kaip „šventąją versmę“, kurioje glūdi ikirikščioniškas simbolikos klodas; Mackus šio tūkstantmečio paveldo esą nebejaučia, toliausiai nužengia poezijos semantinio lauko nusakralinimo kryptimi. Mackaus karta, abejinga naiviajai Bradūno religinei tradicijai ir agrariniam regionalizmui, „meluotų, jei kalbėtų apie savo priklausomybę tam, kas žmogui duota“⁸, nors, kita vertus, tą priklausomybę liudija pasirinkimas kurti poeziją iš vaikystės išsinešta lietuvių kalba.

LAIKYSENA METAFIZINIO AUTORITETO IR ISTORIJOS AKIVAIZDOJE

Greitindamas egzodo poetų kartas, Kavolis atvirą Mackaus agnosticizmą įsivaizdavo kaip Bradūno žemdirbiškos, patriarchalinės pasaulėvokos priešybę (kas irgi ne visai įtikinama, prisimenant folklorines Mackaus parafrazes, jo jautrumą istorijai

⁶ Mackus A. Laisvės siekimas ir žemės trupiniai. *Metmenys*, nr. 9, 1965, 13.

⁷ [Sutema L.] Katiliškienė Z. Rašytojas egzilyje: dar ji atkakliai stengiasi būti. *Metmenys*, nr. 9, 1965, 124.

⁸ Kavolis V. *Žmogus istorijoje*. Vilnius: Vaga, 1994, 69.

ir ypatingą santykį su kalba bei vaikystės prisiminimų erdve). Sakralumo dimensija Mackaus poetiniame pasaulyje taip pat svarbi, nors ir pažymėta nevilties ir nusivylimo – fantasmagoriškoje egzilio vizijoje ne žmogus nususuka nuo dieviškojo autoriteto, o Dievas išduoda žmones, įgyja negailestingo generolo ar atsainaus biurokrato bruožų⁹.

Nagi ir Mackų siejo karti ironija parapijinio šventeiviškumo ir konformizmo atžvilgiu. 1956 metais gimus sūnui Nagys laiške bičiuliui, rašytojui Juliiui Kaupui kvietė pastarąjį būti krikštateviu ir čia pat pridūrė neketinas krikštyti vaiko kataliku, o gal ir pats netrukus pereisias į protestantų bažnyčią, nes jaučiasi esąs iš tautinės katalikų bendruomenės formaliai išskirtas, o be to, jam esą „visos bažnyčios niekad neatrodė tiesus kelias į Dievą ir Kristaus mokslą“¹⁰. Šiuo laikotarpiu Nagys buvo maištininkas, sukilęs prieš katalikų viešas ceremonijas, priverstinį kolektyvizmą, hierarchiją ir jų tariamus mėginimus uzurpuoti metafizinių klausimų sritį. Dar gerokai prieš egzodo auditoriją šokiravusias Mackaus „uniformuoto Dievo“ ir „homoseksuališkų angelų“ vizijas Nagio poezijoje iškilo džiazo ritmu šokantys Los Andželo angelai, atominės apokalipsės vaizdai ir ekspresionistų dailės siužetus primenančios nusakralintos apeigos, kur velionį į anapusinį pasaulį palydi „juodi valdininkai mirties salonuose“ (eil. „Imago mortis“)¹¹.

Po daugelio metų kalbėdamasis su Arūnu Sverdiolu apie filosofiją ir tikėjimą, Nagys apmąstė tikėjimo ir absurdo sąlytį, kylantį iš Juozo Girniaus ir Martino Heideggerio mokymo, prisiminė, kad Girnius, aktualizavęs XX amžiuje dominuojančią žmogaus be Dievo laikyseną, priėjo paradoksalią išvadą, kad galbūt maištingasis bedievis esąs arčiausiai Dievo, nes jį kankina dievoieškos klausimas¹². Tikėjimas autoritetų krizės kamuojamam Nagiui buvo būtis absurda įveikianti paslaptis (*credo quid absurdum*) ir paradoksas, nepasiduodantis dogmatiško institucionalizavimo pastangoms – labiau nei kunigais ir akademiniais kritikais jis pasitikėjo egzistencializmo mąstytojais.

Nužemintas žmogus – tipiškas pokarinės epochos individas, o egzilis, negalimybė išsakyti net pačioje pažangiausioje industrinėje visuomenėje, suvisuotina ši jo išgyvenimą¹³. Savo ruožtu vertybių žlugimo prislėgti nužemintieji natūraliai tapatinasi su pralaimėjusia, sulaužyta, autsaiderių Amerika, jos silpnaisiais ir atstumtaisiais, kontrkultūriniu avangardu. Jie savo kūryba įtvirtina didžiojo, oficialiojo istorinio naratyvo absurda: „Istorijos neprasmingumams pro juos dengiančias

⁹ Plačiau žr. Mačianskaitė L. Neviltis Algimanto Mackaus ir Henriko Nagio poezijoje. *Darbai ir dienos*, nr. 4 (13), 1997.

¹⁰ H. Nagys H. *Grižulius*. Vilnius: Vaga, 1990, 21. MLLM, f. 112808.

¹¹ Nagys H. *Grižulius*. Vilnius: Vaga, 1990, 163.

¹² [Sverdiolas A.] Henrikas Nagys ir filosofai. *Metai*, 2004, nr. 12.

¹³ Kavolis V. *Žmogus istorijoje*, 71.

ideologines iliuzijas pražvelgti reikia būti jos kuo tobuliau nužemintam. Istorija ypač tobulai triuškina mažuosius.¹⁴

Nagio poezijoje, ypač *Mėlyno sniego* laikotarpiu, atsiveria postkatastrofinė, istorinio laiko pertrūkį žyminti erdvė, kurioje klaidžioja nykstantys profiliai, pamėkliški pavidalai: „Mėlyno sniego žemėj liko tiktai vardai, / liko linijos ir piešiniai ir raidės ant pelenų. / Mėlyno sniego žemėj žemės nėra“ („Terra incognita“)¹⁵. Šis atšiaurus, antropocentrinio pasaulio nuolaužų pilnas peizažas buvo pažįstamas ir Mackui, maščiusiam apie branduolinio konflikto (*mors atomica*) grėsmę ir apgailstavusiam, kad kūrybos laisvė reiškia ir laisvę susinaikinti: „Visas pasaulis – Rytai ir Vakarai – ramia sąžine turėtų teisę paspausti atominio arsenalo mygtukus, jeigu absoliuti laisvė būtų įgyvendinta. Bet pati kūryba jau būtų mirusi prieš mygtuko paspaudimą.“¹⁶ Pasaulis be metafizinių vilčių – tai teritorija, kurioje nėra vietos kultūrai, kūrybai ir kur galiausiai suboluoja atominio susinaikinimo šmėkla.

Egzilio nužemintojo vaidmenį rinkęsis poetas suvokė savo kartos išskirtinumą: pabėgėlių stovyklose augę ir privačiose sekmadieninėse mokyklose tautinės tapatybės pagrindus įgiję kultūrininkai esą paskutiniai, kurie įprasmins vis siaurėjančios, susvetimėjančios bendruomenės rūpesčius: „esame išvakarėse absoliutaus egzilo rašytojo vienišumo – rašytojo be skaitytojo, o po to – rašytojo be kalbos“¹⁷. Taip apibendrinamas simboliškas „nužemintojo“ vaidmuo – ne privilegijuotas, promėtėjiško maisto patirtį sutelkęs ir Eldorado paieškų nuvargintas sūnus palaidūnas, nostalgijos genamas į tėvų namus ir žinantis, kad kraštutiniu atveju visada ras saugų prieglobstį, o anoniminis, asocialus ir apatiškas augintinis, neturintis jokių ateities garantijų. Šios kartos vardu ne kartą prabyla socialiai angažuoti poetai, suvokiantys, kad auditorijos ribos nuolat traukiasi, tad ilgainiui, jei gyvena gana ilgai, rašytojas lieka akistatoje su tylą.

Mackui šito neteko patirti, o Liūnė Sutema praėjo ištisą egzilio refleksijų kelią. 1965 m. atsakydama į *Metmenuų* žurnalo anketą, ji vis dar optimistiškai tvirtino, kad „tikrai nebūtina gyventi gimtojoje žemėje, jog galėtumėm rašyti. Ir jeigu būtų galima, grubiai tariant, palyginti egzilo rašytojo pralaimėjimus su jo laimėjimais <...>, man atrodo, jog laimėjimai, jeigu ir ne visuomet yra, tai galėtų būti didesni.“¹⁸ Kūrybos laisvė svarbi kaip atsvara nostalgijos ritualams. Tuo tarpu vėlyvajame eilėraštyje, paskelbtame rinktinėje *Sugrįžau* (2009), poetė apgailestavo, kad jos pasaulį apgaubė susvetimėjimas; tai lemia organiško santykio su žeme ir dialogo ta pačia kalba neįmanomybė; kita vertus, gimtoji kalba – paskutinis turtas, su kuriuo

¹⁴ *Ibid.*, 77.

¹⁵ Nagys H. *Grįžulas*, 151.

¹⁶ Mackus A. Laisvės siekimas ir žemės trupiniai, 9.

¹⁷ *Ibid.*, 13.

¹⁸ [Sutema L.] Katiliškienė Z. Rašytojas egzilyje, 124.

neišsiskiriama iki egzistencinio finalo: „Niekas nėra mano – / kalba, kuria kalbu su anūkiais, / ne mano – / žemė, kurią minu ir liečiu, / ne mano – / namas, kuriame gyvenu, / ne mano – / net ir Niekas / ne mano – / tik žodžiai, kuriuos užrašau, / yra mano“¹⁹. Egzilas anksčiau ar vėliau prieina tobulo hermetiškumo ribą, likdamas vienas su savo žodžiais, ima priminti Alfonso Nykos-Niliūno karalių, puotaujantį sienoje, t. y. virsta gyvu paminklu.

NAGYS IR NUŽEMINTIEJI: TIESIOGINĖS SĄSAJOS

Henrikas Nagys su egzodo augintinių karta buvo susijęs tiesioginiais biografiniais ryšiais. Kritikai jį laikė tarpininku tarp dviejų aktyviausių egzodo kūrėjų generacijų²⁰, tarp kurių ir šiaip nebuvo itin aštrių sankirtų. Liūnė Sutema-Zina Nagytė-Katiliškienė – jo jaunesnioji sesuo, prie kurios literatūrinio skonio ugdymo ir kūrybinių impulsų jis tiesiogiai prisidėjo. Vėliau Zina prisiminė kartu su broliu skaičiusi Šiaurės šalių XIX amžiaus prozos klasikus, Rainerį Mariją Rilkę, Arthurą Rimbaud, lietuvių neoromantikus, stebėjo, kaip brolis kankinosi rašydamas pirmuosius eilėraščius, kaip tardavosi su gerai vokiečių ir latvių kalbas mokėjusia senele dėl vertimų. Vokiečių okupacijos metais Henrikas stengėsi plėsti kūrybinę sesers akiratį, įvesdino ją į jaunųjų poetų bendruomenę; 1944 m. pavasarį jie kartu lankėsi literatūriniame vakare Vilniuje, Filharmonijos rūmuose, kur paskutinį kartą lietuvių literatūros scenoje susitiko neoromantikai ir žemininkai; iš to renginio abiem įsiminė raiškus Vytauto Mačernio skaitymas. Brolio Henriko visuotinės nakties vizijų ir romantiškai katastrofistinės *Weltschmerz* (pasaulio sielvarto) atmosferos paveikta būsimoji poetė rinkosi egzaltuotą vienatvę, melodramatišką atsiskyrėlio genijaus, pakilusio virš minios, laikyseną, rašė emocingą dienoraštį. Nagys tvirtino atradęs sesers eilėraščius, kai jai tebuvo 13–14 metų. Jį džiugino, kad sesuo rašo nemėgdžiodama jo, ir jis stengėsi užtikrinti jai kūrybinę autonomiją. Henrikas rado tinkamus paskatinimo žodžius, kurie motyvavo seserį atsidėti poezijai. Pati Zina Nagytė prisipažino: „Pajutau, kad kažkas manimi domisi, kad kažkam esu svarbi... Ne tai, kad kitaip pradėjau žiūrėti į gyvenimą, bet pradėjau kitaip jį matyti.“²¹

Karo paskutiniais mėnesiais Nagių šeima buvo išblaškyta skirtingose Vakarų Europos vietose, tačiau kai vėl susitiko Austrijoje, Henrikas su seserimi keliavo po žymias kultūrinės šio krašto vietas, susipažino su muziejais ir kino teatrų repertuaru,

¹⁹ Sutema L. *Sugrįžau*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009, 252.

²⁰ Skrupskelytė V. Egzodo poezijos šuoliai. *Egzodo literatūros atšvaitai*. Vilnius: Vaga, 1989, 350.

²¹ Antanaitis A. T. Aitvaro brolio neišdaviau. *Aidai*, 1970, nr. 9, 398.

lankėsi Dresdene prieš pat liūdnei pagarsėjusius 1945 m. vasario antskrydžius. Nagys laikomas ir pirmojo Liūnės Sutemos rinkinio *Tėbūnie tarytum pasakoj* (1955) krikštatėviu, jis atidžiai peržiūrėjo korektūrą²². Iš jų susirašinėjimo matyti, kad Nagys vėlesniais laikais rūpinosi sesers ir jos vyro Mariaus Katiliškio materialine padėtimi, dažnai atvykdavo pas ją iš Monrealio, pasakodavo jai, retai paliekančiai savąją rezidenciją Čikagos priemiestyje, Lemonte, apie kultūrinio gyvenimo išėivi-joje įvykius, devintame dešimtmetyje netgi turėjo planų persikelti gyventi arčiau sesers ir pabėgti nuo kanadietiško provincializmo, išvengti „hitleriško stumdymo ir ‚rikiavimo‘. Kaip Kulturverband’o laikais Šilutėje.“²³ Nagys nuolat guosdavosi esąs viešosios kultūros lauko autsaideris, kenčiantis nuo kūrybinės laisvės varžymų, taigi savo pasaulėjauta artimas Mackaus „nužemintam“, Sutemos metafizinio „badme-čio“ kamuojamam subjektui.

Su jaunąja išėivių karta, susibūrusia aplink liberalių pažiūrų „Santarą-Šviesą“, Nagys suartėjo šeštame dešimtmetyje pradėjęs važinėti į rudenines „rekolekcijas“ Mičigano valstijoje, Tabor Farmoje. Jį kaip lektorių ir aštrų vidutinybėms, literatūros „kandims“ nepakantų kritiką kvietėsi Kavolis, Mackus. Nagys tuo laikotarpiu išsiskyrė tolerancija, buvo linkęs bendradarbiauti su visomis intelektualinėmis pajėgomis, kurias laikė potencialiai naudingomis žadinant lietuvių bendruomenės sąmoningumą. Akademinės jaunuomenės suvažiavimuose Nagys pristatė plačias apžvalgas apie aktualią lietuvių literatūrą, prisidėmė „nužemintųjų“ generacijos ugdytojo vaidmenį. Buvo ambicingas ir linkęs užimti lyderio poziciją, todėl išsižeidė, kai jaunieji nusprendė patys rinktis sau vadus ir autoritetus, pyko, kai jie drįso ironizuoti jiems primygtinai siūlomus patriotinius imperatyvus. Visa tai vyko jau po tragiškos Mackaus žūties 1964 metų pabaigoje, kai į avangardo gretas iškilo kairiųjų sąjūdžių šalininkas, radikaliai socialiniam maištui angažuotas Jonas Mekas. Jų susikirtimas visu aštrumu atsiskleidė Nagio 1969–1970 metais redaguotos *Nepriklausomos Lietuvos* puslapiuose, kur polemizuotojai vienas kitam linkėjo pražūties ir užmaršties²⁴.

Patriotiškam Nagiui buvo nepriimtinos bet kokia forma demonstruojamos „išvėsėlių“, lengvai manipuliuojamų Vakarų kairiųjų protesto sąjūdžių simpatijos sovietiniam blokui, o Mekui atrodė, kad jis privalo stovėti pažangiosios stovyklos priešakyje, aiškiai apibrėžti savo laikyseną dėl Vietnamo karo ar sukilimų prieš kolonizatorius Afrikoje. Nagys išsižeidė, kad santariečiai jo šiame ginče nepalaikė, užsipuolė juos dėl patriotizmo stygiaus, galų gale ėmė bodėtis pačia apolitiškų

²² Paplausekienė V. *Liūnė Sutema: gyvenimo ir kūrybos keliais*. Kaunas: Naujasis lankas, 2009, 212.

²³ H. Nagio laiškas Z. Katiliškienei. Montreal, 1981 06 02. MLLM, f. 96683.

²⁴ Plačiau apie tai žr. Žvirgzdas M. „Laisvo žodžio dviašmenis kardas“ Henriko Nagio redaguotame savaitraštyje *Nepriklausoma Lietuva* (1968–1970 m.). *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2012, nr. 2 (14), 82–89.

intelektualų bohema. Kartą pareiškęs Kavoliui, kad apie poeziją ar egzistencializmą privalu kalbėti rimtai nusiteikus, o ne apsvaigus nuo alkoholio, po siautulingo vakarėlio. Nagiui atrodė, kad santariečiai išsigimė į „suprosytą kompaniją“²⁵ – rafinuotų ir arogantiškų akademikų stovyklą, vertinančią literatūrą kaip lengvą pramogą ar argumentą struktūralizmo teorijoms iliustruoti. Literatūrinis gyvenimas esąs persmelktas megalomanijos, akademiniai kritikai pernelyg sureikšmina formos meistrų, gebančių tobulai eiliuoti, tačiau neatsiliepančių į kasdienybės iššūkius, kūrybą (tokiais „poezijos auksakaliais“ Nagys laikė Henriką Radauską, vėlyvąjį Nyką-Niliūną ar Tomą Venclovą). Veikė pasikeitęs gyvenimo tempas, globalizmas, pragmatizmas, 1968 metų studentų revoliucija, radikalus jaunimo kontrkultūros stilius.

Nagio santykis su Meku buvo nevienareikšmis: juk būtent jo autoritetas lėmė apdovanojant *Semeniškių idiles* (1948, antras leidimas 1955) Vinco Krėvės literatūrinę premija, nedaug vyresnis žemininkas žavėjosi ir pirmosiomis Meko publikacijomis *Metmenyse*. Nagiui darė įspūdį Meko ankstyvųjų idilių „magiškas realizmas“, utopinę erdvę ir laiko rato ciklą organizuojantis agrarinis pasaulėvaizdis, regioninis koloritas, „šiaurės gamtovaizdžio ir žmogaus vienuma“²⁶, leidusi atpažinti skandinaviškos minimalistinės estetikos intertekstą. Nagys anuomet, iki lemtingo susikirtimo dėl globalios politikos klausimų, džiaugėsi tapybiška ir epiška Meko poezija. Ir pačios *Semeniškių idilės* šešto dešimtmečio skaitytojams atrodė priklausančios klasikiniam kanonui, kurį žemininkai-lankininkai kiek modifikavo, tačiau iš esmės nekvestionavo konservatyvios neoromantinės estetikos. Nagys Meko *Semeniškių idiles* gretino su prieškarinių Šiaurės šalių rašytojų Sally Salminen, Franso Eemilio Sillanpää, Gunnaro Gunnarssono neoromantine proza, kuri jam pačiam buvo idėjiškai artima, nors „atominio amžiaus“ ir visuotinės postmodernios ironijos kontekste tokios pažiūros jau dvelkė anachronizmu. Monrealio laikų draugas ir egzodo literatūros vertintojas Vytautas A. Jonynas dėl to kaltino kultūrinio gyvenimo Kanadoje stagnaciją, vertusią eiti prieš srovę, domėtis rašytojais, „kuriuos tenykštė kritika buvo nurašiusi į nuostolius kaip atgyvenas“²⁷.

Nagys buvo dėmesingas lietuviškų šaknų nepamiršusiai jaunuomenei, jo pedagoginės intencijos ryškėjo šešto–septinto dešimtmečių Monrealio lituanistiniame seminare ir trumpai gyvavusiuose universitetiniuose kursuose. Jis stengėsi pagyventi bendrą paskaitų atmosferą, sudominti debatais ir diskusijomis aktualiomis temomis. Atsirado „dorovingų parapijiečių“, kurie piktinosi, kad „seminaras tvirkinąs tautos žiedą“, nes ten keliami ne vien literatūriniai klausimai, atsiliepta ir

²⁵ Jonynas V. A. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, 619

²⁶ Nagys H. Jono Meko ‚Semeniškių idilės‘. *Literatūros lankai*, nr. 7, 1957, 29.

²⁷ Jonynas V. A. *Rinktiniai raštai*, 631.

į revoliucines hipių kartos nuotaikas²⁸. Pedagogu virtęs poetas stengėsi atpažinti žodžio kūrybai jautrius mokinius, skatino eiliuoti lietuviškai. Kita vertus, net ir būdamas labai atlaidus svetimkalbės aplinkos veikiamiems jaunuoliams, Nagys su kartėliu stebėjosi, koks tikslus Mackaus pasiūlytas terminas „neornamentuotos kalbos generacija“: jauniausioji, po Mackaus mirties atėjusi literatūrinių bandymų karta „vos vos sugebėjo atrast primityviausią žodyną. Ir mes net už tai ją gerbėm.“²⁹ Žinoma, šių poezijos „pameistrių“ patriotizmas tegalėjo būti deklaratyvus ir paviršinis, lyg koks egzotiškas, paveldėtas suvenyras ar pamėgdžiotas motyvas.

NERIMAS DĖL KOMUNIKACIJOS PERTRŪKIŲ

Jausdami, kad lingvocentrinis patriotizmas diasporos sąlygomis yra esminė kūrybos sąlyga, Nagys, Sutema ir Mackus daug dėmesio skyrė kalbos žaismui, netikėtoms inversijoms. Egzodo poetai mėgavosi pačiu kalbos skambesiu, kruopščiai stengėsi rasti magiškos galios žodį, išiklausyti į tautosakos melodiką, imitavo ir transformavo sutartinių ritmiką, pakartotos folkloro parafrazės įgijo priešingą prasmę.

Aiškliai akcentuoto žodžio reikšmę suvokęs Nagys kreipėsi į klausančią, garsiai išstartam eilėraščiui, deklamacijai jautrią auditoriją: „Paliesk dar kartą rankomis / įdubusį ir skaudų grindinį / ir pasakyk – tik sau vienam – be balso: a k m u o“ („Mano miesto mirtis“)³⁰. Tautosakos, liaudies dainos ar raudų motyvai Nagio kūryboje pasirodydavo vis dažniau, pradedant rinkiniu *Broliai balti aitvarai* (1969), kur ne tik ieškota visus egzodo poetus siejusios giminystės, bet ir primintos archajiškos paveldo formos. Poezijos kalba apnuogindavo mitines potekstes, sugražindavo Eglės žalčių karalienės ar likimą lemiančio aitvaro mitus. Istorinių kataklizmų audrose paaukoti poetai Nagio vizijoje iškilo greta bevardžių liaudies dainių, intuityviai atradusių būties esmines prasmes: „Liaudies poetai sudėjo / dainas apie saulę močiutę / ir žemę / motiną. / Liaudies poetai kalbėjo / su vandeniu, vėju, vėlėm.“³¹

Iš šios apie pirmines stichijas bylojančios protėvių kalbos Nagys nekūrė kokio nors originalaus „neornamentuoto kodo“, kuris jau savaime būtų poetinė stilizacija. Jį veikė prie folkloro, tautos kolektyvinės sąmonės priartėję viduramžių vokiečių minezingeriai, tokie kaip Walteris von der Vogelweide, patraukę išraiškos paprastumu, primityvumu. Jų laisvumas Nagiui kėlė nuostabą, jis prisitaręs, kad ir pats

²⁸ *Ibid.*, 628.

²⁹ Nagys H. Niekad nebuvau emigrantas. *Literatūra ir menas*, 1991, nr. 44–45, 13.

³⁰ Nagys H. *Grįžulys*, 167.

³¹ *Ibid.*, 200.

„trokšta prabilt be galo paprastai, be jokio dangstymosi nesuprantamumo šydu, be užsikodavimo sudėtingomis metaforomis“³². Liūnė Sutema, tiesiogiai sekusi Nagio kūrybos kelią, pabrėžė, kad jo poezija gimsta iš spontaniško atsivėrimo, išgrynintos emocijos, – joje kritiškesnis vertintojas galbūt pasigestų „rūgimo proceso“, atidesnio darbo su metaforomis. Pasak Sutemos, Nagys (ir Bradūnas) „išsiveržia staiga kaip ugnikalniai ir viską užlieja“³³.

Nagio ir Mackaus santykis su poezijos kalba buvo skirtingas. Nagys buvo linkęs su visomis detalėmis rekonstruoti poetinius peizažus, ypač tuos, kurie sugrįždavo iš vaikystės. Mackus bylojo žodžiais, „išsineštais vaikystės rankomis“³⁴, taigi kalba jam buvo trapi kultūrinio muziejaus, rezervato teritorija, archeologinis reliktas ar suvenyras, sužadinęs prarastojo laiko paieškas. Nepaisant vertybių infliacijos ir totalaus dievų žlugimo, vis dar manyta, kad kalbą privalu ginti ir saugoti, nes ji vienija bendruomenę kur kas stipresniais ryšiais nei žemės simbolika. Net ir bevaisėje žemėje kurį laiką dar skamba atsivežtinė tėvų kalba, ir tai bežemiams buvusi paskutinė paguoda: „Mes esame negyvas pasaulis, / kuris turėjo apsaugoti daiktus. / Mes esame miręs sodas, / kuriame auga negyvi vaismedžiai.“³⁵

Nagys troško jausti klausančios auditorijos dėmesį, todėl reagojo į tikrovės iššūkius, dienos aktualijas: jam neužteko retroaktyvių vaikystės peizažų, bet atrodė būtina aukščiausia emocija reaguoti į Vengrijos sukilimą („Budapešto baladė“), o vėliau ir į Sausio 13-osios tragediją („Vilniaus baladė“). Viktorijos Skrupskelytės pastebėjimu, „Nagys yra ypatingai jautrus laiko ritmui <...>, kūrinio struktūrą paremia tikrovės laiko pajutimu“³⁶. Tikrovės pulsą jautė ir Mackus, neabejingas Afrikos tautų sukilimui („Baladė apie gerąjį Johną“), vis garsėjantiems liudijimams apie Holokaustą („Jurekas“), galų gale į Antano Škėmos žūtį Pensilvanijos greitekelyje („Chapel B“). Liūnės Sutemos poezijoje taip pat gausu kasdienybės refleksijų, kurios, išreikštos poetine kalba, įgijo universalią prasmę. Tarkime, *Badmečio* (1972) rinkinyje varijuojami spontaniško susideginimo ir Pilėnų aukos motyvai primena apie Romo Kalantos radikalų protestą prieš Lietuvos sovietizaciją ir kartu apie save naikinančią, suicidinių tendencijų užvaldytą Vakarų civilizaciją.

³² Jonynas V. A. *Rinktiniai raštai*, 635.

³³ Antanaitis A. T. Aitvaro brolio neišdaviau, 398.

³⁴ Mackus A. *Trys knygos*. Vilnius: Baltos lankos, 1999, 61.

³⁵ *Ibid.*, 27.

³⁶ Skrupskelytė V. Egzodo poezijos šuoliai, 353.

REFLEKSIJOS APIE DRAUGUS IR GIMINYSTĖS PRASMĘ

Nagys jautriai reagavo į 1961–1964 metais egzodo kultūrinį gyvenimą sudrebinusią aktyvių santariečių Škėmos, Kaupo ir Mackaus mirčių seriją, sutrikdžiusią jau ir taip su pertrūkiais vykusią literatūros istorijos tėkmę. Mackaus atminimui skirtoje kalboje Nagys prabilo apie viduramžišką mirties šokio (*Totentanz, dance macabre*) archetipą – mirties instinkto diktuojamą ritmą, paliečiantį visą bendruomenę³⁷. Tragiško praradimo, merdėjimo egzistencijos paribyje ir metafizinės tamsos akivaizdoje temos Nagiui buvo būdingos nuo pirmųjų rinkinių; jį veikė niūrios, mizantropiškos vokiečių ekspresionizmo nuotaikos, tiesioginės karo patirtys; recenzantai kreipė dėmesį į baugius nakties gamtovaizdžius, Nagiui taikyta „jauno poeto gedulo drabužiais“ etiketė. Net ir tariamai idiliški, šviesūs vaizdai atskleidė juose glūdinčias praradimo nuojautas – mirtis visada greta, ir gerai įsiklausius galima girdėti, jog „čia pat, už gyvatvorių, žvanga dalgio plakimas“ („Pastoralė“)³⁸.

Žudymo ir išlikimo instinktai atominės grėsmės akivaizdoje bendruomenę paverčia žvėrimis, šventraštyje nepaminėtais („Mors atomica“)³⁹, Monsieur Le Mort marionetėmis, prakeiktais angelais, priverstais stebėti, kaip „[a]ikštėj vaikai mažais kastuvėliais laidoja smėlyje / mažą geltoną paukštį ir didelę vasarą“ („Išsipildymo psalmė“)⁴⁰. Mirtis Nagiui – daugialypis įvaizdis, siejantis ir su šiurkščia pokario tikrove, ir su archajiško folkloro raudų mitinėmis potekstėmis, ir su sunkiai tramdomomis emocijomis, patetika (Henrikas Radauskas laiške lietuvių poezija susidomėjusiam estų tyrinėtojiui Ivarui Ivaskui apgailestavo, kad Nagio poezijoje „triumfuoja jausmas, nustelbdamas formą“⁴¹).

Apmaštydamas žuvusių draugų kūrybą, Nagys perfrazavo kai kurias jų kūrybos temas, prisidėdamas prie mito kūrimo, kultūrinių herojų kanonizavimo. Nors conceptuali poezijos knyga *Broliai balti aitvarai* dedikuota konkrečių rašytojų atminimui, joje akivaizdi „legendos, poetinės realybės dvasia“, kuri „sudaro visą Nagio knygos esmę, sujungiančią atskiras jos dalis“⁴². Minėdamas draugus, Nagys priminė universaliuosius maišto ir ištikimybės pradus, siejančius visų epochų ir tautų brolius poetus, akcentavo, kad bet koks egzodas, tremtis savaime yra praradimas. Mackaus kūrybos motyvai jo perfrazuoti vien punktyriškai, siejant augintinio ir

³⁷ Nagys H. Augintiniai ir saulėgražos mėnulio šviesoj. Rankraštis, 1965. MLLM, f. 112384.

³⁸ Nagys H. *Grįžulas*, 156.

³⁹ *Ibid.*, 168.

⁴⁰ *Ibid.*, 166.

⁴¹ H. Radausko laiškas I. Ivaskui, 1952 05 18. *Henriko Radausko laišakai Ivarui Ivaskui*. Vilnius: Pasviręs pasaulis, 2009, 33.

⁴² Šilbajoris R. Keturi poetai, neužmirštą Jeruzalės. *Netekties ženklai: lietuvių literatūra namuose ir svetur*. Vilnius: Vaga, 1992, 669.

aukrojimo temas. Žuvęs draugas tampa epitafinio eilėraščio adresatu, nors iš tiesų Nagio subjektas mezga dialogą su gyvaisiais bendro likimo draugais, egzodo buities bendrakeleiviais, kviesdamas juos solidarizuotis.

Mackus Nagio poetinėje vizijoje virsta vienu iš *brolių aitvarų*, kurio žodis nepasiekė aukščiausios instancijos – „lygiai išrinktąją valandą / mirties spektaklio naujo išsiilgę / jie [t. y. Dievas ar dievai – M. Ž.] paaukojo sūnų / augintinį / ant gatvės ešafoto“ („Antroji elegija augintiniam sūnui“)⁴³. Liudijimas apie augintinio žūtį skamba kaip šventraščio parafrazė ir kartu intertekstinė nuoroda į Mackaus cituotas Federico Garcios Lorcos, dar vieno poeto, paguldžiusio galvą ant istorijos aukuro, eilutes. Asketiškas žiemos peizažas reportažiniu stiliumi štrichuojamas „Elegijoje Algimantui“: pirmo sniego kritimas gretinamas su draugo žingsniais, kurie „praėjo debesim pilkais / nei žemės, nei dangaus neliesdami“⁴⁴. Žiema – tobulo egzodo, asketiško atsiribojimo ir dvasinės atrofijos laikas, kai atsiveria egzistencinė dykvietė. Pats Mackus mirtį siejo su žiema ir miegu, kai net gyvybės pradus simbolizuojantys žmogiškosios būties ciklo ritualai (vestuvės, gimdymas) virsta apmirimo, nykimo ženklais: „Užmigau amžinam / medaus mėnesiui su mirtimi“; „Žiema – tai laikas gimdyti, / tai laikas iškankintame plote“ („Pokalbis apie negyvųjų gimimą“)⁴⁵.

Sesers motyvas Nagio kūryboje retesnis nei metafizinę giminystę įteisinančio brolio ir nebūtinai siejamas su konkrečia asmenybe. Eilėraštyje „Laterna obscura“ susilieja dinamiška, tragiškus lūžius, represijų bangas žyminti istorija (per Žemaičių kaimą lekiantys kazokai), esminiai gimtosios erdvės riboženkliai (tiltas per Bartuvos upę) ir užuominos apie konkrečios giminės likimą. Nuasmenintos šeimos istorija neturi tęstinumo, ji susišaukia su bežemių poezijoje pasikartojančiais trūkinėjančių giminystės ryšių, vis akivaizdesnio susvetimėjimo, nutrūkstančios genealoginės linijos motyvais: „Po aviečių šakom užpustyta miega sesers lėlė. / Mudu piešiamo miegančio brolio veidą ant mėlyno sniego.“⁴⁶ Nagio subjektas išgyvena katastrofą, kai pajunta, kad pakirsti esminiai generacijų saitai. Takus, efemeriškas egzodo *mėlynas sniegas*, kaip ir bevaisės žemės smėlis – priešybė atmintį saugančiam, išsaknyti leidžiančiam istorinio erdvėlaikio dirvožemiui.

Sesuo – ir archajiško mitinio pasakojimo figūra, prisiimanti atsakomybę už egzilį kaip pasakų Eglės išdavystę: „Sesuo, sesuva, sesele, / balta epušėle, drebėk, / kai dar niekas nejaučia, / niekas / negirdi audros“⁴⁷. Kreipiamasi raudos intonacijomis, su nuoširdžia užuojauta, suvokiant, kad sprendimas neatšaukiamas: „Sesule, kodėl palikau tave / vieną drebėti / dangaus pakraštyj?“ Interpretuodamas mitinį

⁴³ Nagys H. *Grįžulas*, 225.

⁴⁴ *Ibid.*, 223.

⁴⁵ Mackus A. *Trys knygos*, 82.

⁴⁶ Nagys H. *Grįžulas*, 164.

⁴⁷ *Ibid.*, 204.

siužetą, poetas apnuogino ir savo sesers egzistencinę dramą: žinoma, kad Nagys graužėsi dėl pernelyg epizodiškos komunikacijos su Zina, išgyveno dėl to, jog ją prislėgė buities sunkumai auginant neįgalų sūnų ir slaugant amerikietiškos visuomenės autsideriu tapusį vyrą – lietuvių prozos klasiką. Poezijos kalba kreipdamasis į seserį, Nagys pabrėžė judviejų poetinių pasaulių autonomiją, dangaus ir žemės stichijų priešpriešą: „Tu taip arti, kad net skauda. / Ir vis tiek / vaikštau su savo svajonių / sakalu ant rankos / ir nepažįstu t a v o / erškėčių žemės“ (eil. „Sesuo“)⁴⁸. Nors dalijamasi ta pačia kalba ir patirtimi, artuma skaudina, o semantinių laukų sienos atidžiai saugomos.

Liūnė Sutema savo santykį su vyresniojo brolio kūrybiniu paveldu atskleidė tik vėlyvajame eilėraštyje, kur paminėtas susapnuotas sugrįžtančių pavasarį paukščių pulkas ir pasigendama sakalo – paukščio, tapusio vėlyvosios Nagio poezijos emblema. Klausoma: „gal jis liko Antakalnyje?“ (t. y. netoli poeto kapavietės Vilniuje, Menininkų kalnelyje). Nepaisant skaudaus artumo, baiminamasi įžengti į ne savo teritoriją, sugriauti dialogo regimybę: „Ar nusidėjau taip sapnuodama, / ne man priklausanti žodį ištardama?“⁴⁹ Net ir po mirties išlaikoma distancija, diskretiška takoskyra, turbūt prisimenant, kaip jautriai brolis reaguodavo į komentarus apie kokias nors jo poezijos įtakas. Vis dėlto poezijoje nėra kam nors rezervuotų metaforų, ir Nagio išdidusis sakalas turi teisę leistis Liūnės Sutemos *bevardėje šalyje*, „nužemintųjų“ teritorijoje.

IŠVADOS

Literatūros istorijoje įsigalėjęs stereotipas, kad lietuvių pokarinio egzodo poetų kartos, žemininkai ir „nužemintieji“, radikalčiai skyrėsi savo pilietine laikysena, požiūriu į etninio uždarumo / kosmopolitinio atvirumo, kolektyvizmo / individualizmo strategijas. Patyrinėjus Henriko Nagio sąsajas su „nužemintųjų“ generacijos poetais Algimantu Mackumi ir Liūne Sutema, aiškėja, kad bendrybių esama daugiau nei skirtumų. Juos vienija protestas prieš parapijinį konservatyvumą, atidus dėmesys istorijai, kalbai ir tautosakai, kurioje išvelgiamos archajiškos mitinės potekstės. Visus šiuos poetus palietė XX a. antrosios pusės industrinės visuomenės problematika – susvetimėjimas, komunikacijos pertrūkis, vertybių žlugimas plintant atominės katastrofos nuojautoms. Nepaisant nuolat demonstruojamos autsiderio laikysenos, Nagys visad pabrėžė solidarumo, įsipareigojimo bendruomenei svarbą, o jaunesnės kartos poetai siekė išsaugoti kūrybos autonomiją. Jaunystėje ironizavęs

⁴⁸ *Ibid.*, 274.

⁴⁹ Sutema L. *Sugrįžau*, 220.

iš paradinio patriotizmo uždarbiaujančias „literatūros kandis“, vėliau jis ėmė vis akivaizdžiau rinktis oratoriaus, pedagogo, diasporos vedlio vaidmenį. Iki septinto dešimtmečio pradžios Nagys buvo artimas liberaliajam „Santaros-Šviesos“ sąjūdžiui, tačiau vėliau jo pažiūros evoliucionavo, jis ėmė tapatintis su klasikos kanono figūromis. Įamžinęs žuvusių draugų (Škėmos, Kaupo, Mackaus) atminimą ir prisidėjęs prie jų kultūrinės kanonizacijos, jis neretai būdavo negailestingas gyviesiems tos kartos žmonėms, polemizavo su tais, kurie jautėsi įsipareigoję ne vien tautiškai susipratusiai bendruomenei, bet ir viso pasaulio „nužemintiesiems“.

LITERATŪRA

- Antanaitis A. T. Aitvaro brolio neišdaviau. *Aidai*, 1970, nr. 9, 397–400.
- Bradūnas K. Bežemių ir generacijų klausimu. *Kerstinė paraštė: kritikos ir kultūrinės publicistikos rinktinė*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2017, 60–65.
- Henriko Radausko laišakai Ivarui Ivaskui*. Sudarė S. Gažiūnas. Vilnius: Pasviręs pasaulis, 2009.
- Jonynas V. A. Nesudygusių dialogų pasėliai: draugystė su poetu Henriku Nagiu prisimenant. *Rinktiniai raštai*. Sudarė E. Baliutytė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, 614–637.
- Kavolis V. *Žmogus istorijoje*. Vilnius: Vaga, 1994.
- Mackus A. Laisvės siekimas ir žemės trupiniai. Fragmentai iš rankraštinio palikimo. *Metmenys*, nr. 9, 1965, 8–19.
- Mackus A. *Trys knygos*. Redaktorius V. Gasiliūnas. Vilnius: Baltos lankos, 1999.
- Mačianskaitė L. Neviltis Algimanto Mackaus ir Henriko Nagio poezijoje. *Darbai ir dienos*, nr. 4 (13), 1997, 161–171.
- Nagys H. Augintiniai ir saulėgražos mėnulio šviesoj. Rankraštis, 1965. MLLM, f. 112384.
- Nagys H. *Grižulas*. Vilnius: Vaga, 1990.
- [Nagys H.] Henrikas Nagys: Kodėl mes čia esam?.. [interview su L. Jakimavičiumi]. *Sietymas*, nr. 10, 1991, 173–187.
- Nagys H. Jono Meko „Semeniškių idilės“. *Literatūros lankai*, nr. 7, 1957, 29–30.
- Nagys H. Laiskas Z. Katiliškieni. Montreal, 1981 06 02. MLLM, f. 96683.
- Nagys H. Laiskas J. Kaupui. Montreal, 1956 03 21. MLLM, f. 112808.
- Nagys H. Mes vieni kitus stiprinome. *Poezijos kryžkelės: dialogai apie dvi poezijos šakas Lietuvoje ir išeivijoje*. Sudarė R. Pakalniškis. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1994, 159–176.
- Nagys H. Niekad nebuvau emigrantas. *Literatūra ir menas*, 1991, nr. 44–45, 5, 13.
- Nagys H. Prarasto rojaus atsiminimas ir kova su naktim (mąstymai apie naujausią lietuvių poeziją). *Mintys ir darbai. Trečioji metinė Santaros knyga 1956–1957*. Čikaga: Lietuvių Studentų Santara, 1957, 9–21.
- Paplauskienė V. *Liūnė Sutema: gyvenimo ir kūrybos keliais*. Kaunas: Naujasis lankas, 2009.
- Skrupskelytė V. Egzodo poezijos šuoliai. *Egzodo literatūros atšvaitai: išeivių literatūros kritika*. Sudarė L. Mockūnas. Vilnius: Vaga, 1989, 324–365.
- Smith A. D. *Nacionalizmas XX amžiuje*. Vertė A. Degutis. Vilnius: Pradai / ALK, 1994.
- [Sutema L.] Katiliškienė Z. Rašytojas egzilyje: dar ji atkakliai stengiasi būti. *Metmenys*, nr. 9, 1965, 123–128.
- Sutema L. *Sugrižau*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009.
- [Sverdiolas A.] Henrikas Nagys ir filosofai. *Metai*, 2004, nr. 12, 99–112.
- Šilbajoris R. Keturi poetai, neužmirštą Jeruzalės. *Netekties ženklai: lietuvių literatūra namuose ir svetur*. Vilnius: Vaga, 1992, 648–675.
- Žvirgždas M. „Laisvo žodžio dviašmenis kardas“ Henriko Nagio redaguotame savitiraštyje *Nepriklausoma Lietuva* (1968–1970 m.). *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2012, nr. 2 (14), 82–89.

Manfredas Žvirgždas

DIALOGUES OF HENRIKAS NAGYS WITH THE YOUNGER GENERATION OF
LITHUANIAN POST-WAR EXILE POETS

SUMMARY. The poet of Lithuanian post-war exile in Canada, a member of the *Žemininkai* group Henrikas Nagys (1920-1996) was a controversial personality; until the 1960s he participated in the congresses of diaspora liberal intellectuals, introduced the aesthetics of Western Modernism and Existentialism to the younger audience. On the other hand, he emphasized the importance of linguocentric patriotism and the poet's responsibility in the face of history. Nagys' sister Liūnė Sutema and his friend Algimantas Mackus belonged to the later generation of Lithuanian exiles who directly experienced the crisis of identity and preferred the freedom of individual expression to declarations of collective solidarity. "The generation of outsiders" paid much attention to the mythological dimension of language, motives of folklore, a pessimist view of diaspora's future, and catastrophist presentiments of history breaking in two. Conservative strategies of culture were essential to Nagys: he stressed the imperatives of memory-awakening, the intellectual mobilization of community, and the canonization of literary heroes.

KEYWORDS: exile, *Žemininkai*, conflict of generations, poetry, patriotism, Existentialism, solidarity.